



2021 NYÁR
XXVII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM

költészeti folyóirat

LYRA MUNDI – ÉLŐ VILÁGKÖLTÉSNET

- Japán költészeti panoráma:
Halálversek, klasszikus vaka-antológiák,
FUDZSIVARA NO TEIKA, aki átírta az irodalmat
- AMERIKAI ÉS ANGOLSZÁSZ LÍRA –
DABNEY STUART, MARY OLIVER, TONY HOAGLAND
MARC TURCOTTE, az indián költő
PAUL DURCAN, a kalandos életű ír poéta
- Az én Európám: MICHAEL KRÜGER versei
MARC DELOUZE, a magyarok párizsi barátja
A ráolvasás mágijája: JOSÉ MARIA ALVAREZ
HELVI JUVONEN, a tragikus sorsú finn költőnő
- Kelet-európai kaleidoszkóp –
NICHITA STĂNESCU, EWALD MURRER,
IVAN BLATNÝ, URSZULA KOZIOŁ
és ADAM BORZIČ versei

EGYSZEMÉLYES FORDÍTÓI MŰHELYEK

- ANDRÉ FERENC, CSEHY ZOLTÁN, CSUDAY CSABA,
DETTRE GÁBOR, FARKAS JENŐ, FITTLER ÁRON,
GÖMÖRI GYÖRGY, GYUKICS GÁBOR, KÁROLYI ORSOLYA,
POLGÁR ANIKÓ, SIROKAI MÁTYÁS, SOMLÓ ÁGNES,
TATÁR SÁNDOR, TÓTH BÁLINT PÉTER, TÓTH LÁSZLÓ,
ZALÁN TIBOR, ZSILLE GÁBOR, VÖRÖS ISTVÁN
jegyzetei, esszéi és versfordításai

DARVASZUS

FITTLER ÁRON

Pergő gyöngyök versengése

Kiváló versek antológiái a klasszikus japán vakaköltészet történetében

Valamennyi ország irodalmában ismertek olyan költők, illetve versek, amelyek saját korukban vagy később igen nagy elismerésre és népszerűsége tettek szert. Így van ez a Japán irodalomban is, ahol a VII–XIV. század egyik legjelentősebb műfajának számító vaka-költészet¹ képviselőit, költőket és verseket egyaránt, a korai időszakoktól kezdve különböző módokon értékelték, méltatták. Ennek legkézzelfoghatóbb bizonyítékai a mindenkori kiváló versekből válogatott antológiák (súkaszen, 秀歌撰), amelyek egyben a klasszikus japán költészet jeles alkotásai. Ezen gyűjtemények közül is hosszú idők óta a *Száz költő egy-egy verse* (*Hjakunin issu*, 百人一首) az egyik legnépszerűbb. Az antológiát a XIII. század egyik legjelentősebb költője és vakakritikusa, Fudzsiwara no Teika komponálta, magyar fordítása várhatóan 2021 folyamán jelenik meg. Jelen írásban röviden bemutatjuk a legjelentősebb kiváló vakákból készült antológiákat a kezdetektől Fudzsiwara no Teika koráig, kiemelve, hogyan változott az egyes költők, illetve versek megítélése az évszázadok során, illetve néhány példán keresztül szemléltetjük, milyen költemények kerültek az ilyen jellegű válogatásokba.

A jelentősebb antológiák

A japán nyelvű költészet a VII. század előttre nyúlik vissza, írott irodalomról azonban a VIII. századtól beszélhetünk. Ekkor készült el a *Tízezer levél gyűjteménye* (*Man'jósú*, 万葉集 vagy 萬葉集), az első vakaantológia, amelyben több, mint 4500 vers található, név szerint ismert és ismeretlen szerzőktől. Már ennek tizenhetedik kötetében olvashatunk arról, hogy a jeles VIII. századi költő, Ótomo no Jakamocsi és egy másik költő, Ótomo no Ikenusi kiváló verselőként tekint két korábbi szerzőre. Ez azt mutatja, hogy a japán költészet kezdetétől fogva megvolt az irodalom művelőiben az a szándék, hogy meghatározzák, kik a kiemelkedő verselők.

A vakaköltészet egyik csúcspontjának számító Heian-kortól² kezdve csá-

1 A vaka (和歌) jelentése japán dal, amely a klasszikus japán költészet egyik legrégebbi és meghatározó műfaja. Legnépszerűbb formája a tanka-forma, amely 31 morából (magyar fordításban szótagból) áll, öt egységbe elosztva. Az egységek mora- illetve szótageloszlása: 5-7-5-7-7.

2 A japán irodalom egyik virágkora, 794-től általában 1192-ig számítják. A kulturális és politikai élet központja Heiankjó, a mai Kiotó volt, az irodalmat pedig a császár és az udvari

szári rendeletre összeállított vakaantológiákban (csokuszen vakasú, 勅撰和歌集) gyűjtötték össze az adott kor legjobbnak ítélt költeményeit (esetenként korábbi korok verseiből is válogatva), amelyek ezzel reprezentálják az éppen aktuális irodalmi szépségeszményt és ízlést. Ezek szerkesztői minden esetben az adott korszak legjelesebb költői és verskritikusai, akik tematikus csoportokba rendezik az általuk beválasztásra érdemes műveket. Az első ilyen császári antológia, a *Régi és új dalok gyűjteménye* (*Kokin vakasú*, 古今和歌集) 905-ben készült el. Egyik szerkesztője, a IX–X. század egyik legnevesebb vakaköltője, Ki no Curajuki a gyűjtemény előszavában kiemelt hat IX. századi költőt és rövid kritikát fogalmazott meg róluk. Ők az ún. hat költőóriás (rokkaszen, 六歌仙).

Noha már a császári antológiák is válogatások voltak az adott kor vakaköltészetének terméséből, a következőkben tárgyalt kiváló versekből szemezgető gyűjtemények ezeknél is szigorúbban válogatott, kevesebb költeményt tartalmazó alkotások. Az egyik első ezek között az ugyancsak Ki no Curajuki által összeállított *Újból válogatott dalok* (*Sinszen vaka*, 新撰和歌), amelyben a szerkesztő részben a *Régi és új dalok gyűjteményének* anyagát szűkítette, részben olyan verseket is beválogatott, amelyek abba nem kerültek bele. A gyűjtemény szerkesztése a császári antológiákhoz hasonlóan tematikus. Azt gondolnánk, hogy az egyes válogatásokba bekerülő kiváló versek mind jelentős költők alkotásai, azonban ez nincs mindig így: ahogyan a császári antológiákban is szerepelnek ismeretlen költőktől származó művek, úgy a kiváló versekből válogatott gyűjtemények között is találunk olyanokat, amelyeknek szerkesztője magukat az egyes költeményeket értékeli, függetlenül attól, ki komponálta azokat. Az *Újból válogatott dalok* is egy ilyen gyűjtemény, amelyben ráadásul Curajuki nem is tünteti fel a vakák szerzőit, a Teika-féle *Száz költő egy-egy versének* egyik különlegessége pedig, hogy kevésbé jelentős költők, vagy költői munkássággal szinte nem rendelkező személyek is helyet kaptak a gyűjteményben. Ennek oka a szerkesztő, Fudzsiwara no Teika személyes ízlésében keresendő, illetve azon elvében, miszerint a történelmi vagy kulturális szempontból jelentős személyiségek is képviseltessék magukat egy-egy verssel.

Amint látni fogjuk, a vaka-költészet története során különféle szerkesztési szempontú és formájú antológiák születtek, valamennyiben közös azonban, hogy az annak szerkesztője által jelentősnek tartott költők néhány vakája szerepel benne, világossá téve ezzel a szerkesztő esztétikai felfogását és költői ízlését. Az egyik legtipikusabb ilyen válogatás a harminchat költőóriásként (szandzsúrokkaszen, 三十六歌仙) ismert harminchat költő vakáiból született, amelynek hatása már keletkezésének korától megmutatkozott. Az első ilyen gyűjteményt a Heian-kor derekának egyik legnagyobb költője, Fudzsiwara no Kintó állította össze.

Fudzsiwara no Kintó antológiái

Fudzsiwara no Kintó nevéhez több kiváló vakákból összeállított antológia fűződik, a műfaj elterjesztésében tehát rendkívül nagy szerepe volt. Az egyik legjelentősebb ilyen gyűjteménye a *Korábbi tizenöt fordulás költői verseny* (*Szaki no dzsúgoban utaavasze*, 前十五番歌合), amely több szempontból is korszak-

alkotó. Amint a címéből is kiderül, költői verseny formában készült. A költői verseny (utaavasze, 歌合) a közösségi költészet egyik legnépszerűbb eseménye volt. Ezen rendezvények alkalmával a költők előre megadott témában komponáltak vakákat, amelyeket aztán párba (bal és jobb) állítottak és felolvastak, egy szakavatott költő pedig eldöntötte, melyik vers a győztes, azaz a jobban sikerült alkotás az adott forduló két költeménye közül. Az ilyen alkalmak ugyancsak lehetőséget adtak arra, hogy a költők műveit értékeljék. Kintótól kezdve a kiváló versekből válogatott antológiák egyik leggyakoribb formája a költői verseny forma lett. Ezekben az antológiákban a szerkesztő nem versenyzeteti a költeményeket, azaz nincs győztes, igaz, hagyományosan mindig a bal felőlként megjelenített verset tekintették a jobban sikerült alkotásnak. A forma szemléltetésére nézzünk egy példát, a *Korábbi tizenöt fordulós költői verseny* első fordulóját, amelyben Ki no Curajuki és kortársa, Ósikócsi no Micune egy-egy vakáját állította párba Kintó.

Első

Ki no Curajuki

*Cseresznyevirág
hull, fák közt lengő szellő
hideget nem hoz:
egekben nem ismernek
ily havat, mi itt esik!³*

Micune

*Kik most lakomban
virágokat csodálván
meglátogatnak,
oh, de hiányoznak majd,
szirmok ha lehullanak!⁴*

Láthatjuk, hogy mindkét vers hulló virágokról szól, minden bizonnyal ez lehetett párosításuk alapja, míg a két szerző azért kerülhetett egymás mellé, mert mindketten koruk legnagyobb költői közé tartoznak, illetve a *Régi és új dalok gyűjteményének* szerkesztői. A költői verseny formájú antológiák ily módon lehetőséget adnak arra, hogy azok szerkesztői rendszerezzék az egyes verseket, illetve ráirányítsák a befogadó figyelmét az alkotások olyan közös (vagy éppen ellentétes) vonásaira, amelyeket egyébként nem feltétlenül lehetne észrevenni. A vaka-költészetben kimondottan fontos a kontextus, amelyben az adott költemény szerepel. A császári antológiákban a költemények tematikusan szerepelnek, az egyes témákon belül is sorrendben, valamilyen koncepció szerint: például az adott évszak kezdetétől annak vége felé, a szerelmes versek a szerelmi érzés megszületésétől a kapcsolat vége, a szakítás felé. Noha a vakák sok esetben a keletkezési körülmények ismeretének szükségtelenségét jelölő „*Téma nélkül*” megjegyzéssel szerepelnek, több vers előtt olvasha-

3 *Kimaradt dalok gyűjteménye, Tavaszi dalok, 64.*

4 *Régi és új dalok gyűjteménye, Tavaszi dalok első kötete, 67.*

tunk egy prózai bevezetőt, amely felvilágosítást ad arról, milyen alkalommal komponálta azt szerzője. Több kiváló versekből válogatott antológia is követi ezt a szerkesztésmódot, a költői verseny formájú gyűjteményekben azonban a prózai bevezetők nem szerepelnek, illetve az újonnan egymás mellé kerülő költemények új kontextusba helyeződnek, ez által esetenként máshogy is értelmezhetőek, mint a császári antológiában.

A *Korábbi tizenötfordulós költői versenybe* Kintó harminc VII–X. századi költő egy-egy vakáját válogatta be, az utolsó forduló két költője a VII–VIII. századi Kakinomoto no Hitomaro és a VIII. századi Jamabe no Akahito. Akkoriban, hogy különösen nagyra értékelnek egy verset vagy költőt, úgy fejezték ki a szerkesztők, hogy az adott antológia vagy annak valamelyik kötetének elejére tették. Az tehát, hogy Kintó gyűjteményében Curajuki az első, míg Hitomaro az utolsó fordulóba került, azt jelentette, hogy Kintó Curajukit jobbnak tartotta, mint a VII–VIII. század egyik legnagyobb költőjét. Ezen válogatást később elküldte a vaka-költészetben is jeleskedő sokoldalú tehetségnek, Tomohira hercegnek, aki nem értett egyet azzal, hogy Curajukit nagyobbra értékelte Hitomaronál. Több forrásban is szerepel a történet, miszerint Kintó egyszer azt állította Tomohira herceggel való beszélgetése során, hogy Curajuki költőóriás, ezzel szemben a herceg úgy vélekedett, hogy nem éri el Hitomaro nagyságát. A vita eldöntése érdekében megmérettették a két költő tíz-tíz versét, ennek eredménye pedig az lett, hogy Hitomaronak nyolc, Curajukinak pedig csak egy vakája lett győztes, egy mű esetében pedig döntetlen eredmény született. Kintó bizonyára ezen vetélkedő hatására jött rá, hogy egy-egy vers kiemelésével nem lehet teljes mértékben megítélni egy költő kiválóságát. A Hitomaro-Curajuki páros mellé aztán további huszonnyolc költőt választott, némelyüktől tíz, másoktól három, illetve két vakával. Ez a *Válogatás harminc költő dalaiból* (*Szandzsúninszen*, 三十人撰), amelyet szintén elküldött Tomohira hercegnek, aki némileg változtatott formában visszaküldte azt neki. A herceg 1009-es halála után azonban Kintó a saját válogatását fejlesztette tovább, kiegészítve másik hat költővel, így született meg a harminchat költőóriás és a verseikből készült első gyűjtemény, a *Válogatás harminchat költő dalaiból* (*Szandzsúrokuninszen*, 三十六人撰). Itt már Hitomaron és Curajukin kívül további négy költő szerepel tíz költeménnyel, míg a többi harminc verselő három-három vakával képviselteti magát. Ez is költői verseny formájú gyűjtemény, ám nem egymás mellett, hanem egymás alatt helyezkednek el a párba állított költők és műveik, egyszerre lehetőséget adva az egyes költők kiváló verseinek megismerésére, illetve a párba állított költők és művek összevetésére, együtt olvasására. A versek témái igen különbözők: Kintó valamennyi költőtől választott a négy évszak tájelemeit, illetve az év fontosabb eseményeit megéneklő költeményeket és szerelmes vakákat, de találunk az elmúlással, mulandósággal kapcsolatos vagy más egyéb alkalmakkor született darabokat.

Nézzünk meg most két vakát, amelyek a későbbi korokban is reprezentálták azok szerzőit. Álljon itt elsőként a hat költőóriás egyikeként is számon tartott szerzetes költő, Hendzsó főszerzetes mulandóság-verse (*Hendzsó-kötet*, 15.).

*Levélen harmat,
füvek-fák tövén vízcsepp:
tán a világnak*

*mutatják meg, milyen az,
később vagy előbb múlni?*

Különleges megvilágításban szemlélteti a földi világ mulandóságát a vaka-költészet jellegzetes motívumával, a harmattal, amely az illékonyság egyik szimbóluma a korabeli irodalomban. Igen különös, hogy a IX. századi szerzetes ezen költeményét császári vaka-antológiába csak a XIII. század elején választották be.

A másik mű a IX–X. századi Fudzsiwara no Kaneszuke megható verse.

*Egy szülő szíve,
habár nem éji homály,
gyermeke végett
szeretet útján, bizony,
nyughatatlanul bolyong!*

Ez a vaka igen népszerű volt a X–XI. században, még a korabeli verses regényben,⁵ a *Jamato történeteiben* (*Jamato monogatari*, 大和物語) is szerepel, valamint ez a legtöbbet idézett vaka a kor egyik legkiemelkedőbb prózai alkotásában, a költő dédunokája, Muraszaki Sikibu művében, a *Gendzsi regényében*. A Kaneszuke-versből származó „szív éji homálya” kifejezés pedig a gyermekéért aggódó szülői szívre utaló metaforává nőtte ki magát. A második császári vaka-antológia, a *Dalok későbbi gyűjteményének* (*Goszen vakasú*, 後撰和歌集) prózai bevezetője a következőképpen magyarázza a keletkezési körülményeket (Vegyes témájú dalok első kötete, 1102.).

Amikor a főminiszter a bal felőli palotaórség felsőrangú parancsnoka volt, egy birkózómérkőzés napján az akkor középrangú parancsnok Kaneszuke is részt vett a győztes tiszteletére rendezett lakomán. Amikor vége volt, és mindenki távozott, a felső rangú parancsnok néhány előkelő vendégét ott marasztalta. Amikor már igen sok rizsbor fogyott, Kaneszuke nyelve megoldódott az ital hatására, és szóba hozta gyermeke jövőjét, majd ezt a verset költötte.

A főminiszter (dadzsódaidzsin, 太政大臣) a X. század első felének egyik politikai vezetője, Fudzsiwara no Tadahira. A *Jamato történeteinek* 45. fejezete másként meséli el a körülményeket. Megtudjuk, hogy Kaneszuke lányára, Szósira gondolt, a verset pedig Daigo császárnak küldte. Szósi később a császár szeretője lett, amely igen nagy kitüntetésnek számított, a történet szerint tehát Kaneszuke vakája meghallgatásra talált. A verses regényben olvasható epizód jellegzetes példája azoknak az anekdotáknak, amelyekben valaki egy vaka segítségével éri el célját.

Kintó a Heian-kornak is abban a korszakában élt, amikor különösen aktív irodalmi élet folyt a császári és császárnői udvarban. Kortársa volt többek között a Gendzsi regényének szerzője, Muraszaki Sikibu, de sok jelentős költő tevékenykedett környezetében. Talán ezért sem meglepő, hogy ilyen nagy figyelmet fordított a mindenkori vaka-költők és műveik értékelésére.

⁵ Utamonogatari (歌物語). Rövid, egymáshoz lazán vagy egyáltalán nem kapcsolódó fejezetekből áll, amely fejezetek egy (esetleg több) vaka vagy versváltás köré szerveződnek.

A fontosabb XII–XIII. századi gyűjtemények

A XI. században is született néhány antológia kiváló vakákból, most azonban két XII. századi és két XIII. századi gyűjteményt emelnénk ki. Az egyik mintegy a Kintó-féle *Válogatás harminchat költő dalaiból* folytatása, a *Válogatás későbbi hatszor hat költő dalaiból* (*Nocsi no roku-rokuszen*, 後六々撰), Fudzsiwara no Norikane munkája. Ebbe ugyancsak harminchat költő vakáit válogatta be a szerkesztő, és ahogyan a címe is utal rá, a harminchat költőóriás legújabb generációja után élt alkotók közül kerültek ki. Ez elsősorban a X–XI. század fordulóján és a XI. században tevékenykedő verselőket jelenti, a költemények nagy része pedig a negyedik császári vaka-antológiában, a *Kimaradt dalok későbbi gyűjteményében* (*Gosúii vakasú*, 後拾遺和歌集) szerepel. Norikane válogatásába Kintó is bekerült három verssel, nézzük meg ezek közül az egyiket.

*Mert itt a tavasz,
emberek is jönnek a
hegyi lakomba,
de helyettem virágok
lettek házam urai!*

Kintó költészetének egyik jellegzetessége, hogy folytatja a *Régi és új dalok gyűjteményére* jellemző ötletességet és képzeleten alapuló elgondolásokra épülő tájköltészetet, amely gyakran a természet elemeinek különféle módon történő megszemélyesítésében érhető tetten. Jelen verse is egy ilyen mű – és bizonyára saját kiváló vakákból válogatott antológiáiba ezért választott sok ehhez hasonló alkotást – jól reprezentálja tehát Kintó vakáinak stílusát. A *Kimaradt dalok gyűjteménye* (*Súii vakasú*, 拾遺和歌集) című császári antológia prózai bevezetője (Vegyes témájú tavaszi dalok, 1015.) szerint fenti művét Kintó akkor költötte, amikor többen ellátogattak villájába, hogy megcsodálják a virágokat. A költemény második felében azt fejezi ki ironikusan, hogy nem is őt látogatják, csak a virágokra kíváncsiak. Az érzés némileg hasonlít Micune korábban idézett *Kik most lakomban...* kezdetű versére, amelyben a költő elképzeletli, hogy a virágok lehullása után talán már nemigen fogja őt meglátogatni senki. Kintó verse a császári antológiában a tavasz első virágainak számító szilvavirágokat megéneklő vakák között szerepel, ott tehát egyértelmű, hogy szilvavirágokról van szó. Kintó már a – feltehetően általa szerkesztett – *Későbbi tizenötfordulós költői versenyben* (*Nocsi no dzsúgoban utaavasze*, 後十五番歌合) is jelen vakával képviselteti magát, azaz maga is jól sikerült darabnak tarthatta.

Még egy költeményt idézünk Norikane antológiájából, a XI. század egyik jelentős udvarhölgyköltőjétől, Isze no Taifutól, aki Muraszaki Sikibu „kolléganője” volt a császárnéi udvarban.

*Eltávozottak
között vagyok, azt hiszed,
ezért nem írsz tán?
Pedig ragyogón várom
hajnali hold világát!*

Isze no Taifutól nyolc vaka szerepel a *Válogatás későbbi hatszor hat költő dalaiból* című gyűjteményben, tavaszi, nyári, téli, szerelmes, illetve vegyes témájú költemények egyaránt. Ez a verse a *Kimaradt dalok későbbi gyűjteményében* a Vegyes témájú dalok harmadik kötetében szerepel (az 1004. számú vaka), ezzel a prózai bevezetővel: *Amikor az egész város jajveszékelt, egy olyan valakinek küldte, aki régóta nem adott hírt magáról. Az egész város jajveszékelt eufemisztikus kifejezés, a korabeli szövegekben általában a járványokra utal, jelen versben tehát a költőnő egyrészt bizonyára ismerőse hogyléte felől érdeklődik, másrészt számonkéri, miért nem írt neki olyan hosszú ideig. Azt, hogy életben van, frappánsan tudatja a vers utolsó két sorában egy többértelmű kifejezéssel (a fordításban ezt a holdra és a lírai énrre egyaránt vonatkozó „ragyogón” szóval adtuk vissza). Ez a fajta kifejezésmód jellemző volt a kor vakákon keresztül történő levelezésében és az udvari rögtönzött versváltásokban, különösen a X–XI. századi udvarhölgyek körében.*

A XI. század közepétől egyre több kísérlet történt a vaka-költészet megújítására, ennek következtében újszerű kifejezésmódok és költői eszközök jelentek meg, a verskritikusok pedig a költői versenyek egyes költeményeinek bírálataiban és poétikai munkákban fejtették ki ezekkel kapcsolatos nézeteiket. Az esztétikai felfogás változásával a korábbi költők megítélése is változott, ezt pedig tetten érhetjük a kiváló versekből készült korabeli antológiákban is. A XII. századi poétika egyik meghatározó alakja Fudzsiwara no Sunzei, Teika apja. Neki tulajdonítják a Kintó által kiválasztott harminchat költőóriás verseiből készített újabb válogatást, a *Harminchat régi költő dalainak versenyét* (*Ko-szandzsúrokunin utaavasze*, 古三十六人歌合). Ebben a szerkesztő az elődjének válogatásában szereplő költemények több mint felét más vakákra cserélte, illetve minden költőtől egyenlően három-három művet választott ki. Erről a gyűjteményről a következő fejezetben szólunk, összevetve Kintó válogatásával.

A XII–XIII. század fordulójának irodalmi életét a költészetet kimondottan kedvelő Gotoba visszavonult császár irányította. Fudzsiwara no Teika és költőtársai az ő parancsára állították össze a nyolcadik császári vaka-antológiát, az Új „Régi és új dalok gyűjteménye”-t (*Sinkokin vakasú*, 新古今和歌集), amelynek címében és költeményeiben is megjelenik a kor költészetének egyik jellegzetessége, a klasszicizmus, azaz főként a háromszáz évvel korábbi *Régi és új dalok gyűjteményének* stílusához, valamint a VIII. századi *Tízezer levél gyűjteményéhez* való visszanyúlás. Gotoba visszavonult császár 1221-ben felkelést szervezett a kamakurai sógunátus ellen, ám mivel veszített, száműzetésbe kényszerült: élete utolsó tizenkilenc évét a távoli Oki szigetén töltötte. Tartotta azonban a kapcsolatot valamennyi fővárosban maradt költővel, és továbbra is aktívan tevékenykedett a vaka-költészet területén. Oki szigetén állította össze kiváló versekből válogatott antológiáját, a *Különböző korok dalainak versenyé* (*Dzsidai fudó utaavasze*, 時代不同歌合) című különleges gyűjteményt. Ebben a VII. századtól saját koráig összesen száz költőtől három-három verset gyűjtött össze, az antológia pedig ugyancsak költői verseny formájú. Ez volt az első olyan kiváló vakákból válogatott gyűjtemény, amelyben száz költő szerepel. Az egyes fordulók bal felőli költői az első három császári antológia, azaz a IX. századtól a XI. század első felét felölelő korszak, míg a jobb felőliek az azt követő generációk, a XI. század második felétől a XIII. századig tartó időszak szerzői közül kerülnek ki. Ebben az antológiában tehát különböző

korok verselői, és ez által különböző stílusú, kifejezésvilágú vakák kerülnek egymás mellé valamilyen közös pont alapján. Ez – ahogyan Kintónál is láttuk – lehet a költemények témájában vagy szókészletében mutatkozó kapcsolat, de a költők rangja, származása is több esetben szempont volt. A harminchat költőóriás közül is többen bekerültek Gotoba visszavonult császár válogatásába, verseik nagy részét a Sunzei-féle *Harminchat régi költő dalainak versenyéből* emelte át, ez pedig azt mutatja, hogy Gotoba visszavonult császárra igen nagy hatással voltak Sunzei verskritikai nézetei. A császár saját poétikai munkájában, a *Gotoba visszavonult császár öfelsége tanításaiban* (*Gotobain gokuden*, 後鳥羽院御口伝) is különös elismeréssel ír Sunzeiről (szerzetesi neve Sakua), így jellemzi verseit:

Sakua versei fenségesek és fennkölt szépséget árasztanak, mély érzéseket foglalnak magukban, s van bennük valami megindító.

Térjünk most vissza a *Különböző korok dalainak versenyéhez*, és nézzünk meg egy fordulót, két udvarhölgyköltő, Akazome Emon és Inpu anyacsászárné udvarhölgye, Taifu egy-egy alkotását.

147. forduló,
bal [Akazome Emon]

Ne hagyd el színed!
Figyeld csak egy ideig
Sinoda-erdőt!
Visszafordul még talán
szélben a kuzulevél.⁶

jobb [Inpu anyacsászárné udvarhölgye, Taifu]

Egyszer eltűnik
harmatéltű bús testem.
Vajon azután
hova ül? Melyik mező
füvének levelére?⁷

Akazome Emon a X–XI. század fordulójának teljhatalmú ura, a régens és főtanácsadó Fudzsiwara no Micsinaga felesége, Minamoto no Rinsi mellett szolgált, de gyakran megfordult lányuk, Sósi császárné udvarában is, ahol többek között Muraszaki Sikibu és a korábban idézett Isze no Taifu is tevékenykedett. Korának egyik legnagyobb költőnöje volt az ugyancsak udvarhölgy Izumi Sikibu mellett, akihez fenti vakája szól. Akazome Emon verse szerepel az Új „Régi és új dalok gyűjteményé”-ben, prózai bevezetőjéből pedig kiderül, annak kapcsán küldte Izumi Sikibunak – akivel egyébként meghitt barátnők voltak –, hogy miután annak férje, Tacsibana no Micsiszada elhanyagolta, Acumicsi herceg kezdte látogatni. A költeményben Akazome azt javasolja barátnőjének, várjon még, hátha férje mégsem hagyja el végleg, és

6 Új „Régi és új dalok gyűjteménye”, Vegyes témájú dalok harmadik kötete, 1820.

7 Újabb „Régi és új dalok gyűjteménye”, Bánat dalai, 1422.

visszatér hozzá. Ezt az Izumi tartományban (a mai Ószaka prefektúra déli része) lévő Sinoda-erdő és a japán kora ősz egyik jellegzetes futónövénye, a kuzu nyílgyökér (*Pueraria montana*) motívumának segítségével fejezi ki. Izumi Sikibu férje, Micsiszada ekkor Izumi tartomány kormányzója volt (a költőnő udvarhölgynevének első tagja is innen ered), így a Sinoda-erdő említésével Akazome rá utal. A levelek őszi színváltozása a vaka-költészetben az emberi szív változásával áll párhuzamban, legtöbbször – jelen vershez hasonlóan – arra utal, hogy az illető másba szeretett bele. Itt tehát Akazome Emon arra céloz, hogy Izumi Sikibu még ne kötelezze el magát Acumicsi herceg felé. A kuzu nyílgyökér nagy, kerek levelei könnyen megfordulnak a szélben, fonákjuk pedig világosabb felszínükénél, így jól megkülönböztethető a két oldaluk. Itt a visszaforduló kuzulevél metaforája Micsiszada esetleges visszatérését jelenti. A császári antológiában megtalálható Izumi Sikibu válaszverse is. Abban azt mondja, bármennyire is szenved Micsiszada hűtlensége miatt, nem haragszik rá, azt azonban nem állítja, hogy visszavárja. Akazome Emon költeménye a metaforarendszeren keresztül történő rejtett kifejezőmódjával jól sikerült alkotás, valószínűleg ez lehet az egyik ok, hogy Gotoba visszavonult császár beválasztotta a *Különböző korok dalainak versenyébe*. Másrészt Izumi Sikibu és Micsiszada házasságának, illetve az udvarhölgyköltő Reizei császár fiával, Acumicsi herceggel való kapcsolatának alakulását különleges figyelem övezte az udvarban, ez a vaka pedig egy szintén az udvarban is tevékenykedő hölgy, Akazome Emon véleményét tükrözi. Ebből a szempontból ugyancsak kiemelkedő fontosságú műről van szó, igaz, megértéséhez elengedhetetlen a keletkezési körülmények ismerete.

A jobb felőli vers szerzője, Taifu a XII–XIII. században élt Rjosi hercegnő (Gosirakava császár lánya) udvarhölgye volt, azaz foglalkozása megegyezik Akazome Emonéval, valamint költői nagysága is hozzá mérhető. *Egyszer eltűnik...* kezdetű versének nem ismerjük a keletkezési hátterét, világos azonban, hogy a lét mulandóságát éneklí meg, és a lírai én teste halála utáni sorsán tündöklik, ezzel pedig megkapó darabja a már akkor is hosszú múltra visszatekintő mulandóság-lírának.

Bár a két költő párba állítása egyértelmű, a két költemény témája, motívumai vagy kifejezésrendszere között már nehezebb világos kapcsolatot találni. Figyelemre méltó ugyanakkor, hogy mindkettőben valamilyen növényvel kapcsolatos motívumon (Sinoda-erdő és kuzu, illetve mező füvei) keresztül fejezi ki mondanivalóját, illetve felfedezhető az erdő-mező ellentétpár, feltehetően ezek a kapcsolódási pontok.

Gotoba visszavonult császárral egy időben élt a XIII. század egyik legnagyobb költője és verskritikusa, Fudzsiwara no Teika, aki ugyancsak több antológiát szerkesztett szerinte kiválónak tartott vakákból. Ezek közül talán a legjelentősebb a *Teika válogatása nyolc császári antológiából* (*Teika hacsidaisó*, 定家八代抄) és a *Száz költő egy-egy verse*. Előbbiben a *Régi és új dalok gyűjteményétől* az *Új „Régi és új dalok gyűjteményé”*-ig terjedő nyolc gyűjteményből válogatott a császári antológiákhoz hasonló tematikus szerkesztésmód szerint, prózai bevezetőt is csatolva a költeményekhez. Utóbbiban a VII. századtól saját koráig terjedő időszak terméséből választ ki száz költeményt úgy, hogy minden egyes vers különböző szerzőtől származik. Ez a formátum újszerűnek számított a korban, később azonban Teika jelen válogatásának hatására rendkívül népszerű forma lett.

Az egyes költők és verseik megítélése a különböző antológiákban

Amint említettük, más-más volt a költők és a versek megítélése a különböző korokban, illetve a különböző verskritikusok antológiáiban. Ennek megfelelően előfordult, hogy egy adott gyűjteménybe beválasztott költő egy későbbi válogatásból kiszorult, illetve az is jellemző, hogy ugyanannak a költőnek más-más verseit értékelték nagyra a szerkesztők. Jelentős változást a XII. században figyelhetünk meg, amikor Fudzsivara no Sunzei a *Harminchat régi költő dalainak versenyében* ugyanannak a harminchat költőnek sok esetben más verseit emelte ki, mint korábban Kintó. Kísérjük végig ezt a változást – helyszüke miatt – egy költő, a IX–X. század fordulójának jelentős költője, Isze példáján keresztül.

Iszét Fudzsivara no Kintó már a *Korábbi tizenöt fordulás költői versenybe* is beválasztotta, valamint beemelte a harminchat költőóriás közé. *Válogatás harminchat költő dalaiból* című gyűjteményében Iszétől tíz vers szerepel, amelyek egyike a következő vaka (*Régi és új dalok gyűjteménye*, Szerelmes dalok ötödik kötete, 780.).

*Miva-hegynél én
miként várjam, hogy látlak?
Hiszen úgy érzem,
telnek-múlnak az évek,
mégsem jön tán senki sem!*

Ezt a verset a költőnő szerelmének, Taira no Nakahirának küldte, amikor a férfi elhagyta őt. A szerelmi csalódás miatt Isze apjához költözött, aki akkor Jamato tartomány (a mai Nara prefektúra) kormányzója volt. Jamato tartományban található a Miva-hegy, amelyet a japán ősvallás, a sintoizmus egyik szent hegyeként tisztelnek. A Miva-hegy istenéhez kapcsolódik egy legenda, amely szerint egy lányhoz ismeretlenül járt egy férfi, majd amikor a lány egyszer egy fonalat fűzött annak ruhájába, hogy megtudja, honnan jött, a fonal a Miva-hegyhez vezette őt. Innen tudta meg, hogy szerelme a hegy istene. A *Régi és új dalok gyűjteményében* található továbbá egy vaka, amelynek lírai énje a Miva-hegy lábánál lévő otthonába invitálja annak címzettjét. Egyes antológiák ezt a Miva-hegy istenének tulajdonítják. Isze verse ez utóbbi költeményen alapul, azaz a Miva-hegyhez kapcsolódó mondakörön keresztül fejezi ki a kedvesét hiába váró hölgy bánatát és bizonytalanságát. A vakából kiérződik a reményvesztettség, a költőnő ugyanakkor utal rá, mégsem törődik bele egészen abba, hogy kedvese elhagyja. Jellegzetes témája ez a korabeli költőnők szerelmes verseinek, egy nő ugyanis a kor szokásainak megfelelően csak fogadhatta kedvese látogatását, ő maga nem mehetett el hozzá. Ez a költemény egyébként Isze személyes verseskötetének első, verses regényszerű részében is megtalálható, sőt annak nyitó darabja, amely szintén azt mutatja, hogy a X. században különös figyelem övezte. A műnek ez a kitüntetett helyzete a későbbi korokban sem változott, ugyanis Sunzei is beválogatta a *Harminchat régi költő dalainak versenyébe*, Gotoba visszavonult császár pedig a *Különböző korok dalainak versenyébe*, sőt még a *Teika válogatása nyolc császári antológiából* című gyűjteményben is helyet kapott. A *Száz költő egy-egy versében* azonban nem ez a vers képviseli Iszét.

Volt rá példa, hogy ily módon egy-egy vers megítélése nem nagyon változott az egyes korszakokban, és a mindenkori kritikusok is egyöntetűen nagyra értékelték. Így volt ez például az 1.1. fejezetben idézett Hendzsó-vers esetében is. Az ilyen költeményeknél a *Száz költő egy-egy versében* mutatkozott változás: Teika gyakran nem azt a művet választotta az adott költőtől, amely régóta reprezentálta költészetét.

A *Miva-hegynél én...* kezdetű vakával ellentétben nem minden kritikus értékelt egyformán Isze alábbi, Kintó által ugyancsak méltatott alkotását (*Kimardt dalok gyűjteménye*, Tavasz dalok, 49.).

*Hullik? Nem hullik?
Úgy megkérdezném tőlük:
ősi városban
kik virágokat néztek,
s hazafelé tartanak!*

Ezt a művet egy festett paraván képéhez komponálta, amely tavaszi hegyi úton haladó embereket ábrázolt. Szokás volt a korban, hogy egy elismert költőt felkérnek, szerezzen vakát egy magas rangú személy (legtöbbször a császári család valamely tagja) lakosztályát díszítő paraván képéhez, amelyet egy színes papírra írtak rá, majd ráragasztották a képre. Az Uda császár felesége, Fudzsvara no Onsi császárné mellett szolgáló Iszét is több alkalommal kérték fel ilyen paravándalok komponálására, ez pedig jól mutatja, mennyire elismerték költői tehetségét kortársai. Ebben a művében úgy foglalja versbe a paravánon látható életképet, hogy azt feltételezi, az azon szereplő emberek éppen cseresznyevirág-nézésből tartanak hazafelé, azaz szabadjára engedi képzeletét, ezen kívül saját álláspontját is megfogalmazza, kapcsolatot teremtve a képen ábrázolt személyekkel. A XII. században még egy anekdota is szövődött a költemény köré, miszerint Uda császár egyik gyermeke számára egy paravánt készítettek, az egyik képhez azonban a felkért költők egyike sem tudott vakát komponálni. Ekkor a császár elküldött egy udvari nemest az akkor már visszavonult Isze otthonába, mire a költőnő megkomponálta ezt a költeményt, és gyönyörű kalligrafikus írással írta rá egy lila színű papírra. Amikor pedig a császár elolvasta, elismeréssel méltatta. A *Korábbi tizenöt fordulós költői versenyben* ez a vaka reprezentálja Iszét, de Kintó több más kiváló versekből válogatott antológiájában is megtaláljuk. Sunzeitől kezdve azonban egyetlen ilyen gyűjteményben sem szerepel. Sunzei antológiájában a költőnő három verse közül az egyik a *Miva-hegynél én...* kezdetű alkotás, a másik kettő azonban két olyan szerelmes vakája, amelyek addig nem kerültek be kiváló költeményekből összeállított válogatásokba. Ezek közül az egyik a következő (*Dalok későbbi gyűjteménye*, Szerelmes dalok első kötete, 515.).

*Bánat folyója
zubog csak szüntelenül.
Mint buborékok,
gondolod, úgy eltűnők,
hogyan egy cseppnyit sem látlak?*

A *Dalok későbbi gyűjteményében* a következő prózai bevezető áll előtte:

Amikor Isze egyszer nem hagyta meg, hová megy, egy férfi, akivel bensőséges kapcsolatot ápolt, ezt írta neki: – Napok óta próbállak megtalálni, hiába. Már azt hittem, eltűntél! –, mire Isze ezt a verset költötte.

A költeményben felfokozott érzésekre utaló szavakkal adja a címzett értésére, hogy ő is hiányzik neki, és találkozni szeretne vele.

Sunzei poétikájában, a *Régi korok és napjaink kifejezési formáiban* (Korai fúteisó, 古来風躰抄) a következőképpen ír arról, milyen szerinte egy jól sikerült vaka.

Van, hogy egy dalt csak felolvasnak, de előfordul, hogy recitálják, ilyenkor pedig egy jó vers minden bizonnyal fennköltén szépnek és megindítóan hangzik.

Fontosnak tartotta tehát a vakák hangzását, legideálisabb esztétikai minőségként pedig a fennköltén szépet és a megindító határozta meg, amelyek – amint korábban Gotoba visszavonult császár értékelésében is olvashattuk – saját költeményeire is jellemzőek voltak. Ha összevetjük Kintó harminchat költőóriás versiből összeállított gyűjteményét Sunzei-ével, megállapíthatjuk, hogy a kicserélt versek témájukban egyrészt ugyanazok maradtak, csak a verset cserélte ki Sunzei (pl. egy tájverset egy másikra, vagy egy szerelmes költeményt egy másik szerelmes műre), másrészt azonban megfigyelhetjük, hogy sok esetben a Kintó-féle válogatáshoz képest megnőtt a szerelmes vakák aránya a tájversekhez képest. Ez kimondottan a Kintónál tíz művel szereplő hat költő esetében szembetűnő, hiszen az ő esetükben eleve hét költeménnyel kevesebb került be az új válogatásba, a kieső alkotások pedig túlnyomórészt a négy évszak valamelyikéről szólnak. Talán a Sunzei által oly nagyra értékelt megindító stílust és kifejezésmódot a szerelmes versek képviselték leghatásosabban?

A *Bánat folyója...* kezdetű vaka – a Sunzei válogatásában szereplő másik két szerelmes verssel együtt – Gotoba visszavonult császár antológiájába is bekerült. Megtaláljuk Teika több gyűjteményében is, a *Száz költő egy-egy versébe* azonban egy olyan költeményt választott Isze reprezentatív vakájaként, amely a XIII. századig semmilyen más válogatásban nem szerepelt. Ez az antológia 19. számú műve.

*Naniva-öböl.
Rövid nádszár egy perce,
víz alatt szunnyad:
hogy még ennyit sem látlak?
Így teljen el életem?*

A vers keletkezési háttere nem ismert, ám feltehetően egy olyan férfinak szól, aki elhanyagolta a lírai ént. A vaka első fele, az ún. bevezető (dzsokotoba, 序詞), amelyben érzékelteti, hogy még egy egészen rövid időt sem tölt vele kedvese, még önmagában nem rendkívüli, mivel gyakran használt költői eszköz. Különleges azonban annak kifejezésrendszere, vagyis a fordításban a 2-3. sor, ez ugyanis korábban jelen költeményen kívül mindössze egy vakában szerepelt, a XIII. században is csak a fenti mű hatására terjedt el. Teika főként idős korában, amikor a hagyomány szerint összeállította a *Száz költő egy-egy versét*, különösen kedvelte az ehhez hasonló, nem szokványos kifejezéseket hasz-

náló költeményeket, ez pedig meghatározta ennek a különleges gyűjteménynek a stílusát. A fenti vakáról egyébként az sem mondható el biztosan, hogy Isze alkotása, a költő személyes verseskötetében ugyanis olyan költemények között szerepel, amelyeket más antológiák ismeretlen szerző vagy más költő alkotásaként tüntetnek fel, de valamilyen módon bekerültek az *Isze-kötetbe*. Ezen kívül semmilyen X–XI. századi forrás nem bizonyítja Isze szerzőségét.

Amint láthattuk, a vaka-költészet története során igen sokféle szerkesztési szempontú és formájú antológiák készültek kiváló versekből, amelyek emlékkövei a mindenkori irodalmi ízlésnek és a korabeli emberek érzéseinek, életének, ugyanakkor bemutatják szerzőjüket az utókornak. Miután Fudzsivara no Kintó megteremtette a költői verseny formájú kiváló dalokból készült antológia műfaját, ez lett az egyik legnépszerűbb módja az egyes gyöngyszemek értékelésének és új megvilágításban történő prezentálásának. Ugyanígy meghatározó a harminchat költőt felvonultató gyűjtemény fogalma, a XII. századtól kezdve ugyanis számos ilyen mű született: az említett munkákon kívül létezik például harminchat szerzetes költő vakáit összegyűjtő antológia és harminchat udvarhölgyköltő verseiből készült válogatás. A Kintó által kiválasztott harminchat verselőről pedig az évszázadok során több portré készült, gazdagítva ezzel a japán festészetet. Ugyanígy népszerű lett a száz költőtől egy-egy vakát felsorakoztató antológia formája, az ilyen művek sorát a Fudzsivara no Teika-féle *Száz költő egy-egy verse* indította el. Mind a harminchat költőóriás, mind a *Száz költő egy-egy versének* költői és vakái általános műveltség részei lettek, és még kártyajáték (karuta) is kialakult belőlük, a Teika-féle antológiából készült karuta pedig napjainkban is népszerű sport és szórakozás.

Fontosabb felhasznált irodalom

Korai fúteisó (古来風躰抄). In.: Nihon kotenbungaku zensú 50. *Karonsú* (歌論集). Sógakkan, Tokió, 1975

Higucsi Josimaro: *Heian Kamakura dzsidai sükaszen no kenkjú* (平安・鎌倉時代秀歌撰の研究). Hitaku Sobó, Tokió, 1983

Higucsi Josimaro: *Sükaszen no igi to keifu* (秀歌撰の意義と系譜). In.: *Wakabungaku ronsú* 9. *Hjakunin issu to sükaszen* (百人一首と秀歌撰). Kazama Sobó, Tokió, 1994, 1–28. o.

Josikai Naoto: *Hjakunin issu de jomitoku Heian dzsidai* (百人一首で読み解く平安時代). Kadokawa Gakudzucu Suppan, Tokió, 2012

Haszegava Tecuo: *Hjakunin issu sicsú* (百人一首私注). Kazama Sobó, Tokió, 2015

Óbusi Harumi: *Dzsidai fudó utaavasze no cugai no kenkjú – Soszenbon to szaiszenbon ni cuite* (『時代不同歌合』の番いの研究—初撰本と再撰本について). In.: *Gobun* (語文) 158., Nihon Daigaku, 2017. 06., 16–30. o.

Kubota Dzsun: *Fudzsivara no Sunzei – Csúszei vaka no szsendósa* (藤原俊成中世和歌の先導者). Josikawa Kóbunkan, Tokió, 2020